

Af

CHRISTIAN VRÆNGMOSE
JENSEN

...mellom grawern...

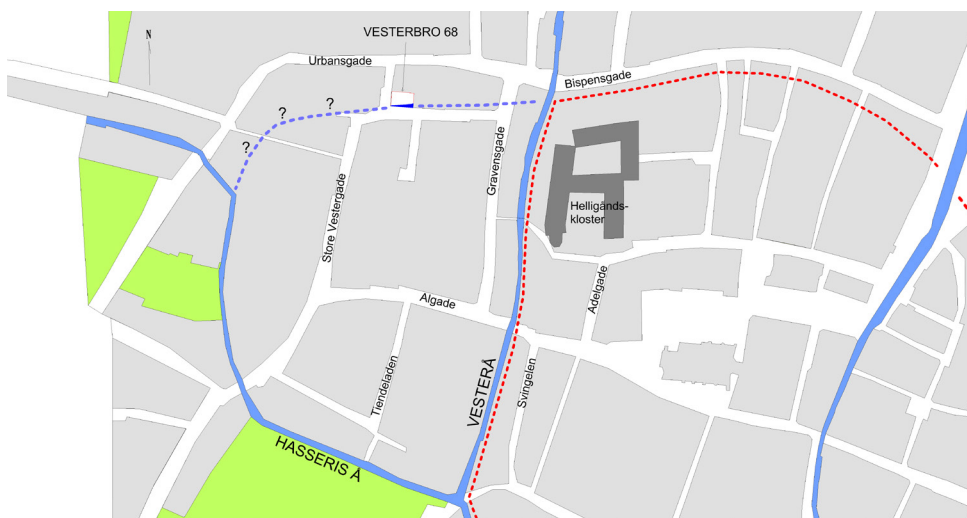
Arkæologi i Vesterbro 68

Indledning

I april-juli 2013 udførte Nordjyllands Historiske Museum en arkæologisk udgravning i Vesterbro 68 i Aalborg. Resultaterne var på flere måder overraskende og med nye perspektiver for forståelsen af bydelens historie. Mest overraskende var det, at en del af byens middelalderlige befæstning og afgrænsning tilsyneladende har løbet forbi og over grunden i begyndelsen af 1300-tallet. Udgravningen blev finansieret af grundens ejer, Wagner Ejendomme, til hvilken der skal rettes en stor tak for et godt samarbejde. Takken gælder desuden byggefirmaet TL-Byg, der stod for det sideløbende og efterfølgende byggeri på grunden.

En del af den formodede voldgrav fra begyndelsen af 1300-tallet set i lodret snit. En stor ferskvandsmusling fra fyldet viser, at voldgraven sikkert har været vandfyldt.

Det nyfundne voldgravsstykke i Vesterbro 68 tegnet på redigeret kort fra 1872. Med blå stipling er givet et forslag til voldgravens videre forløb. Rød stipling angiver det hidtil kendte befæstningsforløb fra middelalderen.

Voldgrav fra 1300-tallet

De fundne befæstningsrester fra 1300-tallet har været de første og ældste, betydelige aktiviteter på grunden. I den sydlige del af grunden anedes et lille parti af en formodet voldgrav, der har været mindst 80 cm dyb. Vældige lerlag synes at have forstærket voldgravens nordlige side som en udvendig dæmning eller lav vold. Den nyfundne befæstningslinje ligger en del vestligere end det allerede kendte voldgravsforløb, der har været ved Vesterå og Gravensgade. Dette forløb er velkendt fra 1400-tallets skriftlige kilder, og det er da også her, at byens vestlige byport opførtes i 1400-tallet. Fra de skriftlige kilder er det dog også kendt, at der skulle findes en ydre, vestligere voldgrav til dette kendte forløb. Denne ydre voldgrav har snarest været opfattet som en ekstra voldgrav langs forløbet ved Gravensgade. Det nye fund tyder dog på, at denne ydre voldgrav har haft en noget vestligere placering og en anderledes orientering end antaget. Dette giver en bedre forståelse af de skriftlige kilders oplysning om, at Helligåndsklostret i 1457 blev givet ...*then wald oc jord, som ligger mellom grawern...* Der har altså været et anvendeligt jordstykke mellem gravene. Men hvor meget jord er der tale om, og hvilken forbindelse, den nyfundne voldgrav har med byens øvrige befæstning, er endnu ikke helt afklaret. Mod øst synes retningen mod den kendte befæstningslinje langs Bispensgade at være klar, mens det videre forløb mod vest er mere tvivlsomt. Det er dog fristende at se nærmere på den forsvundne Hasseris Å, der i slutningen af 1500-tallet førtes ind til byen fra vest. Efter et snorlige forløb langs Reberbangsgade sluttede åen med et krumt forløb mod syd-

øst til forbindelsen med Vesterå. Mon ikke dette krumme forløb i oprindelsen er en rest af voldgravens videre forløb? Er denne formodning korrekt, kan det faktisk påstås, at den gamle voldgrav fra 1300-tallet endnu kan anes i det nuværende gadebillede. Der tænkes her på den nordlige og krummende del af den nuværende Urbansgade, der kan være defineret af voldgravens sving mod en sydlig retning.

Helligåndsklostrets have

Senest i midten af 1400-tallet var voldgraven opfyldt, og området synes på dette tidspunkt at have haft karakter af have eller lignende med piletræer og vidjeflettede hegn af enebærstammer. Tidspunktet falder sammen med den før omtalte jorddonation til Helligåndsklostret, og formodentlig er det denne institutions kålgårde eller lignende, der nu anlægges her. Fletværkshegnene falder sammen med de nuværende matrikelgrænser, og det kan således siges, at grundens historie som et afgrænset jordstykke kan føres tilbage til midten af 1400-tallet, formodentlig som et resultat af Helligåndsklostrets ejerskab og benyttelse af området. Med grundens datering til 1400-tallet må dette også gælde det vejforløb, der må have været langs grundens sydside og endnu findes i dag. Der er tale om den østlige del af den tidligere Store Vestergade, der endte ved Gravensgade omtrent ud for NV-hjørnet af Helligåndsklostret. Igen kan der skeles til ovennævnte kilde fra 1457, der yderligere oplyser, at klosteret får kongelig tilladelse til at lave en gang over graven til deres nyerhvervede jord mellem gravene. Det må betyde en bro over Vesterå et sted ved selve klosterkomplekset. Med den nye datering af Store Vestergade må det være oplagt, at overgangen til klosteret skal findes for enden af denne gade og i det hele taget må forbindes med dette vejforløb.

Mødding i 1500-tallet

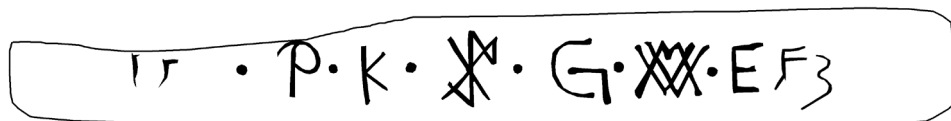
Efter de havelignende forhold følger en periode, hvor aktiviteterne på grunden helt skifter karakter. Der tilføres nu store mængder affald og dyremøg med en sådan fart, at den nedre ende af et af klostrets træer bliver helt begravet. Fundene fra affaldslagene viser, at disse må være dannet i 1500-tallet og i overvejende grad i århundredets anden halvdel. Fristende er det at tolke det markante skift i aktiviteterne som et resultat af Helligåndsklostrets nedlæggelse i 1530'rne og Grevefejden i 1534. Ved sidstnævnte hændelse nævnes det specifikt, at klostrets huse, gårde,

Fragment af monstrans eller relikviegemme af en kobberlegering, der eventuelt har været forgylt.

Fingerring af forgylt kobberlegering. Fra omkring 1400. Indskriften synes at påberåbe de Hellige tre Kongers beskyttelse.

Lille greb af ben til kniv eller lignende med indridsede initialer, bomærke og årstal 1553.

Stangenglas fundet i Leipzig. © Landesamt für Archäologie, Sachsen. Photograph: J. Lipták.

Små dyrehoveder og fragment af fod af blåt glas. De har siddet på et fornemt tysk "stangenglas" fra første halvdel af 1500-tallet.

stalde og kålgårde uden for Vesterport blev afbrændt af Skipper Clement. Affaldet viser, at der nu både garves skind og slagtes dyr på eller ved grunden. Også store mængder fiskeben vidner enten om fiskeri eller i det mindste om et stort forbrug af denne fødevarer. Et fragment af en bødenål til garnfremstilling viser, at fiskeren i hvert fald ikke har været langt borte. Affaldsdyngerne fra 1500-tallet har i det hele taget givet et rigt fundmateriale. Det drejer sig blandt andet om lædersko, fine bordknive og om skår fra et fornemt, importeret drikkeglas med blå dyrehoveder. Et lille greb af ben fra en kniv eller lignende er dekoreret med initialer, bomærke og årstallet 1553. Et fragment af en grønglaseret kakkelfra en kakkellovn viser en næse, der har tilhørt kurfyrste Johann Friederich af Sachsen (død 1554).

For nogle af fundene må det antages, at de stammer fra det nedlagte Helligåndskloster. Det drejer sig blandt andet om bogspænder af bronze og en lille medaljon, der eventuelt skal forbindes med klostrets pavelige rettigheder til afladsgivning (se Årbog 2012). Også en særpræget, lille bronzegenstand, der er udformet som et stykke gotisk kirkearkitektur, må stamme fra klosteret eller nærmere fra dets kirke. Genstanden har formentlig indgået i en såkaldt monstrans, der var en fornem beholder til fremvisning af det indviede nadverbrød. Beholderen kan dog også have indeholdt hellige relikvier og således fungeret som et relikviegemme. Hvordan klosterkirkens hellige kar er endt ude på møddingen, må forklares med temmelig usædvanlige begivenheder. Mon ikke det er et resultat af Johan Rantzaus erobring af byen i 1534 og landsknægtenes efterfølgende plyndring af klosteret? Endeligt skal der nævnes en fingerring, der formentlig er fra tiden omkring 1400 og måske også er blevet båret i klosteret. Den har en indskrift, der desværre er noget beskadiget. Der synes dog blandt andet at stå MELCHIOR, og der er nok ingen tvivl om, at det angår de Hellige tre Konger: Casper, Melchior og Balthasar. Mindst 13 andre middelalderlige ringe med deres navne er fun-

det landet over, og indskriften har således været yndet. Ringene har typisk været af sølv eller guld, mens den her aktuelle synes at være en lidt billigere variant af forgyldt kobber eller bronze. Netop de Hellige tre Konger skulle særligt beskytte mod ”den faldende syge” (epilepsi) og desuden værne hus og hjem.

Udgravning af en slippelgyde og rester fra en smedje fra omkring 1600. De store kampesten midt i billedet har indgået i essen, mens det sorte lag ved siden af er rester af smedens trækulslager.

De første huse

I anden halvdel af 1500-tallet opførtes de første huse på grunden. Det drejede sig i første omgang om en smedje, der optog grundens østlige del. Mens smedeprodukter og esseslagger er fundet ved adskillige udgravninger i byen, er det første gang, der gives et rimeligt indtryk af selve smedjens indretning. Det drejer sig i korte træk om en simpel, lerklinet bindingsværksbygning med fodtømmer anbragt direkte på jorden. Essen har været anbragt ud mod den vestlige ydervæg og i øvrigt været en firkantet opbygning på ca. 1,5 x 1,8 m af store kampesten. Ambolten må have stået ca. 1 m fra essens sydøstlige hjørne, hvor der fandtes en grube fyldt med slagger. Langs nordsiden af essen lå endnu rester af smedens trækulslager. Efter nedlæggelsen af smedjen engang i 1600-tallets første årtier opførtes to ret ens bindingsværkshuse, der begge har ligget med gavlen vendt mod gaden og desuden været adskilt af en smal, stenbelagt slippe eller gyde. Skår fra tyske Werra-fade, der blandt andet er dekoreret med årstal fra 1600-tallets første årtier, giver en god datering af husene. I begge huse udgøres den forreste del af et rum, der flankeres af en gang. Gangen har fra gaden og gavlen givet adgang til husets centrale del med køkkenregion. Skår af diverse kakler vidner om kakkellovne og om husenes brug til beboelse. Vinduerne har haft blyindfattede ruder og tagene formentlig været

hængt med vingetegl. Ved opførelsen af det østlige hus genbruges der meget af grundplanen fra smedjen, og i det hele taget må det undre, hvorledes beboelseshuset blot er bygget uden nogen særlig rydning af smedjetomten. Eksempelvis havde to af essens kampesten fået lov at blive liggende for at blive genbrugt som fundamentssten i beboelseshuset. De arkæologiske fund tillader ikke at sige præcist, hvor gamle 1600-tallets bindingsværkshuse når at blive, men formentlig er det dem, der i 1800-tallet bliver udskiftet med grundens nyligt nedrevne hus.